

mütefekkir

Aksaray Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi

cilt / volume: 5 • sayı / issue: 10 • aralık / december 2018 • 247-266

ISSN: 2148-5631 • e-ISSN: 2148-8134 • DOI: 10.30523/mutefekkir.506123

NİKÂH AKDİ VE VASİLİK BAĞLAMINDA AKSARAY VE ÇEVRE YERLEŞİMLERDE KADINLAR İLE ÇOCUKLARIN HAK ARAMA HUKUKU (1742-1743)

*The Act of Claiming Rights of Women and Children in Aksaray and Surroundings in the
Context of Marriage Contract and Guardianship (1742-1743)*

Necmettin AYGÜN

Prof. Dr., Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Prof. Dr., Aksaray University, Faculty of Science and Letters, Department of History

Aksaray, Turkey

aygunnecmettin@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0003-4383-8770>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 24.11.2018

Kabul Tarihi / Accepted: 30.11.2018

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2018

Atıf / Cite as: Aygün, Necmettin. "Nikâh Akdi ve Vasilik Bağlamında Aksaray ve Çevre Yerleşimlerde Kadınlar ile Çocukların Hak Arama Hukuku (1742-1743)". *Mütefekkir* 5/10 (Aralık 2018): 247-266. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.506123>.

İntihal / Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

Copyright © CC BY-NC-ND Published by Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi - Aksaray University, Faculty of Islamic Sciences, Aksaray, 68100 Turkey.

NİKÂH AKDİ VE VASÎLİK BAĞLAMINDA AKSARAY VE ÇEVRE YERLEŞİMLERDE KADINLAR İLE ÇOCUKLARIN HAK ARAMA HUKUKU (1742-1743)

Necmettin AYGÜN

Öz

Osmanlı Devleti, kadın ve çocukların haklarını koruma hususunda hukuk sistemini oluşturmuş ve işletebilmiş nadir devlet teşekküllerinden biridir. Osmanlı'da yetim kalan çocukların sahihsiz bırakılmayarak, korunmaları ve iyi yetiştirilmeleri esastı. Bu doğrultuda Osmanlı mahkemesi, yetime buluş çağına gelinceye kadar, babadan intikal eden mülkünü idare edebilmek için bir "vasî" ve onu ileriki hayatına hazırlamak için de bir "velî" tayin etmekteydi. Vasî ataması, uygulamada, öncelikle ebeveynler veya yakın akrabalar arasından yapılmaktaydı. Bu durum, yetimlerin sahihsiz kalmalarına engel olmak ve böylelikle neslin devamını sağlama almak maksadının yanında, mirasın yabancıya gitmesine engel olmak amacı da taşıyordu. Yetimler buluş çağına ulaştıklarında ise, ebeveynlerinden kendilerine intikal eden her türlü hakkı, mahkeme kanalıyla takip edip üzerlerine alabilmekteydiler. Osmanlı dünyasında, yetimler gibi, kadınlar da hukukî korumaya sahip idiler. Bu bağlamda Osmanlı kültüründe nikâh akdi, aile kurumunu yaşatmada "ana unsur" olarak görülmüş ve "nikâhlı olmak", aile müessesesinde birtakım hukukî kazanımların garantisi olarak titizlikle uygulanmıştır. Bu çerçevede zaman zaman nikâhlı veya evli kadınlar gayr-ı kanunî müdahalelere maruz kaldıklarında şikâyetleri üzerine devletin müdahalesi ile adaletin tesisi mümkün olabiliyor; böylece mağduriyetleri bir ölçüde en aza indirgenebiliyordu.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Hukuk, Vasî, Kadınlar, Çocuklar.

The Act of Claiming Rights of Women and Children in Aksaray and Its Surroundings in the Context of Marriage Contract and Guardianship (1742-1743)

Abstract

The Ottoman Empire was one of the rare states that managed to establish and operate the legal system to protect the rights of women and children. Not leaving orphan children abandoned, protecting and educating them was the priority of the Ottoman system. Accordingly, the Ottoman court appointed a "guard" for the orphans until they reached puberty when they could handle the property inherited to them and a "executor" to prepare them for their later life. The appointment of executor in practice was made primarily among the parents or close relatives. This practice may be intended to prevent orphans from being left unattended and thus to ensure the continuity of the generation as well as to prevent the inheritance to be lost. When the orphans reach their puberty, through the court, they could follow all sort of rights that were inherited from their parents. In the Ottoman world like orphans, women also had legal rights. In this context the marriage contract in Ottoman culture was seen as the "main element" in sustaining the family institution and "being married", was meticulously practiced as a guarantee of some legal acquisitions in the family. However, from time to time, married women could also be exposed to unlawful interventions. However, it was possible to establish justice through the complaints of the victims and the intervention of the state; thus the damage suffered by the victims could be minimized to some extent.

Keywords: Ottoman, Law, Executor, Women, Children.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, dil, din, etnik yapı ve kültür bakımından çeşitlilik gösteren bir yapıya sahiptir. Bu çeşitlilik ile birlikte, Osmanlı'nın altı asır ayakta kalmayı başarmış olması gibi bir realite söz konusudur. "Adalet", "liyakat" ve "dinsel özgürlüğü" esas alan "hukuk ve yönetim anlayışı" bu başarıdaki en önemli etkenlerdendir. Kişilerin ırkına ve mezhebine bakmadan, "yaratılanı yaratandan ötürü sevmek" Osmanlı'da devlet-toplum felsefesinin esasını oluşturan unsurlardandı.

Osmanlı toplumunun en önemli yapı taşlarından biri aile müessesesidir. Bu yapının bir tarafını kadın ve çocuklar oluşturmaktadır. Osmanlı kadınının toplumsal hayattaki yerine dair en eski ve en somut örneklerden biri "Bâciyân-ı Rûm" teşkilatının varlığında görülebilir. İsmi "Anadolu Bacıları" anlamına gelen bu teşkilatın, Ahilik teşkilatının kadınlardan meydana gelen yan kolu olduğu söylenebilir. Ahilerin, meselâ Kayseri'de dericilik, örgücülük, bakırcılık, vb. iş kollarından kurdukları işletmelerde, bu iş kollarının yan ürünlerini işleyecek olan kadın gücüne duyulan ihtiyaç, kadının toplumsal hayata girmesine ve örgütlenmesine örnek teşkil etmiştir.¹ Bu münasebetle Osmanlı kadını, toplumsal hayatın birçok alanında rol almıştır. Mülk alım satımından, vakıf idare etmeye, borç ve kredi vermeye, ticaret yapmaya kadar değişik şekillerde sosyal ve ekonomik hayatın içinde bulunmuştur. Ev, bağ, tarla, dükkân gibi gayrimenkuller alıp satmıştır.² Dahası XVII. yüzyılın ilk yarısı örneğinde olduğu gibi zaman zaman devlet siyasetini yönlendiren esas kuvvet olmuştur.

Osmanlı kadınının sosyal ve ekonomik hayattaki konumu, yabancı seyyahların da dikkatini çekmiştir. Amerikalı James De Kay, 1833 yılında New York'ta yayımlanan "Sketches of Turkey in 1831 and 1832" adlı seyahatnamesinde şöyle demektedir:

Türkiye'ye gelen ve kendinden önceki cahil ve ön yargılı gezginlerin notlarını tekrarlamak yerine, gerçek intibalarını açıklamaktan çekinmeyen birisi, Türkiye'de kadının Avrupa ve Amerika'daki herhangi bir ülkenin kadınından çok daha fazla hürriyete sahip olduğu hakkındaki tespitimizi kabul edecektir. Bunun için en büyük delil, İstanbul'un her köşesinde ka-

* Katkılarından dolayı Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi öğretim üyeleri Doç. Dr. İbrahim Paçacı, Dr. Öğr. Üyesi Hasan Uçar ve Arş. Gör. Osman Durmaz ile Fen Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Doç. Dr. Turan Açıık'a teşekkür ederim.

¹ Gül Akyılmaz, "Osmanlı Aile Hukukunda Kadın", *Türkler* (Ankara: Türk Dünyası Vakfı, 2014) 10: 366-374.

² İbrahim Solak - Zeynep Uysal, "Osmanlı Toplumunda Kadın (Konya Örneği 1670/1680)", *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır (6-8 Mayıs 2016) Bildiriler Kitabı* (Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları, 2016), 991-1003.

dınların sıklıkla yaptıkları ve neredeyse hayatlarındaki tek iş sanacağı- nız gezi ve pikniklerdir. Bu, arkadaşlarıyla beraber son derece güzel bir vakit geçirme şeklidir. İstanbul'da -aynısı bütün Türkiye için de söylenebilir- kadınlar çarşıları, sokakları doldururlar. Cinsiyetlerine duyulan saygıdan dolayı, kalabalıkta başkalarını rahatsız edip etmediklerine al- dırmaksızın rahatça dolaşırlar.³

Osmanlı devlet ve toplum örgütlenmesindeki ana felsefe “adalet” üzerine kuruludur. Sosyal düzenin sürdürülebilmesi için bireyler ara- sında adaleti temin etmek devletin görevidir.⁴ Bu doğrultuda Osmanlı ka- dını, hukukî anlamda geniş haklara sahip olup, haksızlığa uğradığı anda, devlete başvurarak hakkını arayabilirdi. Bu durumu, arşivlerimizde mev- cut olan sayısız kayıt ile örneklemek mümkündür. Bu bağlamda, Ak- saray'ın Sivrihisar Köyü'nden Mehmet, yine aynı köy ahalisinden, eşkiya zümresinden İsmail ve arkadaşı Mustafa tarafından tüfek ile yaralanmış ve bu yaradan dolayı bir müddet sonra vefat etmişti. Durum üzerine, öl- dürülen Mehmet'in oğlu Halil ile kızları Fatma ve Hatice devlete başvurarak, firar hâlinde olan katillerin yakalanıp muhakeme edilmelerini ve böylelikle haklarının temin edilmesini talep etmişlerdir (Ağustos 1742).⁵ Bu örnek olay, maktulün çocuklarının Aksaray'dan kalkıp, bizzat devlet merkezine giderek, Dîvân-ı Hümâyün'a başvurmaları üzerinden “hak arama özgürlüğünün” varlığını ve boyutunu ortaya koyması bakımından önemlidir.

Kadının, İslam hukuku dâhilinde hakkını arama yetkisinin olduğunu ortaya koyan bir mahkeme kaydı belirtilmeye değerdir. Dava, Trabzon'da gerçekleşmiştir. 12 Mayıs 1699 tarihli olan bu mahkeme kaydına göre; aslen cariye olan Abdullah kızı Nazıra, şehirdeki Kule Kalesi Dizdarı olan İbrahim Ağa'yı, şehrin valisi yardımıyla mahkemeye sevk ederek kendi- sinden davacı olmuştur. Davaya göre; Nazıra Hatun, bir müddet önce ve- fat eden Mahmut'un nikâhlı eşidir. Mahmut, sağlığında cariye Nazıra'yı cariyelikten çıkartarak özgür etmiş ve akabinde de onunla evlenmiştir. Evlilik 10.000 akçe (83,3 kuruş) mehir⁶ (mehr-i müeccel) üzerine gerçek-leşmiştir. Yani vefat veya boşanma durumunda bu 10.000 akçe hukuken

³ Yahya Ayaşlı, “Osmanlı Kadını, Hizmetçiler ve Köleler Hakkında”, *Türk Yurdu* 33/310 (Haziran 2013): 249-252.

⁴ Fahri Unan, “Osmanlı İdare Felsefesinde Adâlet”, *Halil İnalçık Adâlet Kitabı*, ed. Bülent Arı - Selim Aslantaş (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015), 117-132.

⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Karaman Ahkâm Defterleri*, Defter No I, Sayfa 4, Hüküm 3.

⁶ Nikâh akdinin sonucu olarak kocanın eşine ödemek zorunda olduğu para veya mal. Evlenme sırasında veya öncesinde evlenecek erkeğin kız tarafına belirli bir para yahut mal verme uygulamasıdır. İslam hukukunda nikâh kıyılması esnasında genelde taraflar kadına ödenecek mehrin miktarı ve ödeme şekli hususunda anlaşılır; bu anlaşma nikâh akdinin

Mahmut'un terekesinden (mal varlığından) alınıp, Nazıra'ya verilecekti. Ayrıca bu evlilikten bir erkek çocuk (Süleyman) doğmuştur. Bir müddet sonra da koca (Mahmut) ölmüştür. Mahmut'un ölümü nedeniyle veraseti eşi Nazıra'ya ve oğul Süleyman'a geçmiştir. Bir müddet sonra oğul Süleyman da vefat etmiştir. Bu durumda, oğul Süleyman'ın veraseti de anne Nazıra'ya ve oğul Süleyman'ın amcaoğlu olan, bahsi geçen kale dizdarı İbrahim Ağa'ya intikal etmiştir. Bilindiği üzere hukuken, miras bırakanın (burada Mahmut'un) araya kadın girmemiş erkek akrabalarına "binefsihi asabe" denilmekteydi. Yani bu vakada amcaoğlu "aslın fûrûu; erkek kardeşler ve onların erkek çocukları vb." derecesinde yasal mirasçı konumundadır.⁷ Mahmut'tan vârislere intikal eden mal varlığı İbrahim Ağa tarafından taksim edilmiştir. Nitekim amcaoğlu İbrahim Ağa, bu mal varlığından 10.000 akçe mehir ile⁸ Mahmut'tan Nazıra'ya intikal eden ve 10/24 hisseye karşılık gelen, aynı mahalledeki Mahmut'un 130 kuruş değerindeki evini Nazıra'ya vermiştir. İbrahim Ağa, bir müddet sonra bu evi Nazıra'nın elinden alarak başkasına satmıştır. Bu satıştan Nazıra'ya 50 kuruş vermiş, geriye kalan 80 kuruşu ise teslim etmemiştir. Dolayısıyla dava konusu olan bu 80 kuruştur. Bu devirde, İstanbul'a yük taşıyan bir teknenin 1000 kuruş, orta halli bir bahçeli evin de 100 ile 250 kuruş arasında değiştiği dikkate alındığında, Nazıra'nın 80 kuruşun peşine düşmesi anlamlıdır. Neticede Nazıra, mahkemede bulundurduğu iki şahit ile iddialarını (cariyelikten azat edilmiş olduğu, çocuğun anası olduğu, 80 kuruş alacağını olduğu vb.) ispatladığından, mahkeme onu haklı bulmuştur.⁹ Bu örnek olayda, Nazıra'nın mahkemede, erkeklerin bulunduğu bir ortamda hakkını araması önemlidir. Ayrıca, aslen cariye olan birinin kocasından dolayı ailenin asli üyesi haline gelerek, toplumdaki herhangi bir "özgür" vatandaş gibi veraset hukukundan yararlanma hakkına sahip olması ise çok daha önemlidir.

---

yazı ile tespit edildiği durumlarda nikâh belgesinde de yer alır. Kitap ve Sünnet'te mehir ödemenin gerekliliği üzerinde durulmasına rağmen, mehir hukukçuların çoğuna göre evliliğin şartlarından değil sonuçlarından biridir. Ayrıntı için bk. Mehmet Âkif Aydın, "Mehir", *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 389-391. Mehir ile ilgili uygulamalar için bk. Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir Merginânî, *Delilleriyle Hanefî Fihri el-Hidâye*, trc. Ahmed Meylânî (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2004), 2: 28-44.

⁷ Mehmet Âkif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta Yayınları, 2017), 315.

⁸ Mehir - Cariye ilişkisi ile Kölenin nikâhı hususları için bk. İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî, *İzahlı Mültekâ El-Ebhur Tercümesi*, trc. Mustafa Uysal (Konya: Uysal Yayınevi, 1980), 1: 373-379-399-406.

⁹ Ayrıntısı için bk. *Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS)*, Sicil No: 1864, Sayfa/Vesika: 14b-1'den naklen Necmettin Aygün, "Osmanlı Toplumunda Kadın'ın Hukukî Durumu", *Kampüs (Aksaray Üniversitesi)* 2 (2013): 48-49.

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere, miras paylaşımında, mirasçılardan birbirlerini miras dışı bırakmak¹⁰ için “cariyelik” iddiasında bulunmaları, sıklıkla kullanılan bir gasp türü idi. Nitekim Kayseri Kazası’na bağlı Gesi adındaki köy sakinelerinden Ayşe’nin babası olan Balcıbaşı Ali Ağa, 1735 senesinde vefat etmişti. Ali Ağa’dan geriye 16 kese¹¹ nakit akçe ile köyde oturduğu ev ve diğer bazı eşya kalmıştı. Bu mal-mülk, vârislerinden olan eşi Fatma ile kızları Rabia, Hatice ve Ümmü arasında pay edilmişti. Bahsi geçen Ayşe ise küçük yaşta olduğundan, adı geçenler Ayşe’nin vasîsi olan Gömeç Köyü ahalisinden Berat oğlu Mehmet ile anlaşarak onu dışlamışlar, mirastan mahrum bırakmışlardı. Emlak ve emval eşi ve kızlarına; nakit akçe ise Ayşe’nin vasîsi olan Berat oğlu Mehmet’e kalmıştı. Ayşe, “irişüb baliğa ve davaya kadir olduğunda” hakkını aramaya koyulmuş, babasından hissesine düşeni talep etmişti. Mezburlar ise vermemek için, “senin validen cariye imiş” diyerek mukabelede bulunmuşlardı. Bu şekilde, haksızlığa uğradığını iddia eden Ayşe, durumu bizzat İstanbul’a giderek devlete bildirmişti. Devlet ise, Ayşe’nin hakkının temini için mahallinde; Kayseri’de mahkemesinin görülmesini Karaman Valisi ile Kayseri Mollası’na emretmiştir (Kasım 1742).¹²

Osmanlı arşivlerindeki kayıtlara göre; kadınlar ile çocuklar, daha ziyade miras paylaşımı, nikâh akdi ve vesayet hukuku ile ilgili olan anlaşmazlıklar nedeniyle gündeme gelmekteydiler. Bunlar içinde sayıca en geniş kısmı, şüphesiz miras paylaşımını konu edinen kayıtlar/davalar tutmaktadır. Burada ise, miras davaları dışarıda tutularak, nikâh hukuku ile vesayet (vasî) hukukunu içeren dava kayıtları önceliğinde bir metin inşa edilmiştir.

1. NİKÂH İLE İLGİLİ UYGULAMALAR

Bilindiği üzere İslam kültürü evlenmeyi, nikâhlı olmayı teşvik etmektedir.¹³ İslâm hukukunda nikâhın geçerli olabilmesi için taraflar ve şahitlerin iştiraki yeterlidir. Nikâh akdinin, resmî bir memurun veya din adamının huzurunda yapılması şart değildir. Bununla beraber, 1000’li yıllardan beri din adamlarının nikâh kıydığı da sabit olup, bir gerçekliktir.¹⁴ Tarih boyunca bir din adamı veya hukukçuya ihtiyaç duyulması, nikâh akdinin toplumda ne derecede önemsendiğinin göstergesidir.

¹⁰ Örnek uygulamalar için bk. *el-Hidâye*, 3: 345-347.

¹¹ Yaklaşık 8.000 kuruş.

¹² *Karaman Ahkâm Defterleri*, 1, 53/4.

¹³ Bu durum, Nûr sûresi, 32. âyet ile sabittir: “İçinizden evli olmayanları, köle ve cariyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin. Yoksulluk içinde iseler Allah lütfu ile onları ihtiyaçtan kurtarır. Allah’ın hazinesi geniştir, her şeyi bilmektedir.”

¹⁴ Mehmet Âkif Aydın, *Osmanlı Devleti’nde Hukuk ve Adalet* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), 205-215.

Toplumun nikâhlı olmaya atfettiği mana, nikâh ile ilgili davaların sayıca önemli bir yekûn tutmasına yol açmıştır. Bu münasebetle Aksaraylı Ömer, adı verilmeyen bir yetişkin bakire “bikr-i balığa” kız ile Müslümanlar huzurunda evlenmiştir.¹⁵ Bu evlilik kızın rızasıyla olmuştur.¹⁶ Bununla beraber, Aksaray’da (Ortaköy İlçesi taraflarında) meskûn olan Küçük Sarıllı Cemaati konar-göçerlerinden Mehmet ortaya çıkarak, bu kızın kendi nikâhlısı olduğunu iddia etmiştir. Durum mahkemeye intikal etmiştir. Ancak, iddia sahibi iddiasını ispat edemediğinden, iddiasından, “muarazadan” men edilmiş ve taraflara kadı tarafından durumun bu şekilde sonuçlandığını gösteren “hüccet” verilmiştir. Bununla beraber Mehmet kani olmayıp, hüccete aykırı olarak problem yaratmaya devam etmiş olduğundan, Ömer durumu tekrar devlete bildirerek, Mehmet’in bu haksız müdahalesinin engellenmesini talep etmiştir (Ağustos 1742).¹⁷ Anlaşıldığı üzere evlenmek isteyen kızın, kiminle evlenmek istediği ile ilgili tercihine toplumda saygı duymayanlar çıkabiliyor ise de, başvuru olması hâlinde mevcut hukuk sistemi adaletin tesisini mümkün kılabilirdi.

Yukarıdaki örnekte gösterildiği üzere, nikâha veya nikâhlıya müdahale etme, sıklıkla karşılaşılan bir durumdu. Bu istikamette, Konya’ya bağlı Sarayını Köyü¹⁸ sakinelerinden Halime adındaki bekâr yetişkin, nefsinin ammisi oğluna tezvic etmek istediğinde, yine aynı köyden mütegalibeden Gülabi oğlu Ömer adındaki kimse ortaya çıkıp, bu evliliğe razı olmadığını söyleyerek, onu kendi oğlu ile evlendirmeye zorlamıştı. Halime ise bu oldubittiye razı gelmediğinden, Gülabi oğlu Ömer’in zulmüne maruz kalmıştı. Ömer ve adamları Halime’nin 400 kuruşunu zor kullanarak almışlardı. Halime ise, durumu bizzat İstanbul’a giderek devlete iletmış, mağduriyetinin giderilmesi için devletten bir emr-i şerif alabilmiştir (Ekim 1742).¹⁹

Bir başka örnek Kayseri ile ilgilidir. Kayseri Kazası’ndan Bürüngüz Köyü ahalisinden Osman ile yine kazaya bağlı Sarımsaklı Köyü’nden Üm-müğülsüm adındaki bikr-i balığa, şahitler huzurunda biri “buna vardım”,

¹⁵ İslam’da evliliğin/nikâhın geçerli olabilmesi için gereken şartlar hakkında bk. *İzahlı Mültekâ El-Ebhur Tercümesi*, 1: 324-398; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 260-291.

¹⁶ Hanefi mezhebine göre akıllı ve buluğa ermiş olan bir kız, velisi tarafından cebren evlendirilemez, yani kızın rızası gerekirdi. Aksi durumda nikâhın feshi gerekirdi. Bk. Akyılmaz, “Osmanlı Aile Hukukunda Kadın”, 365.

¹⁷ *Karaman Ahkâm Defterleri*, 1, 11/2.

¹⁸ Günümüzde Konya’ya bağlı Sarayönü İlçesi.

¹⁹ *Karaman Ahkâm Defterleri*, 1, 42/2.

diğeri de “aldım” diyerek akd-i münakd olmuşlardı.²⁰ Osman, bu gelişmeye istinaden nişan ve bayramlığını; “îdiye libasını” ve “gice levazımını” görmüş, bu şekilde altı ay dahi geçmişti. Yani, düğün hazırlıkları yapılmış durumdaydı. Derken, kızın köyü olan Sarımsaklı ahalisinden zaleme ve mütegalibeden Cebeci Serdengeçti Ağalarından Süleyman ortaya çıkmış, “mezbureyi alırum ahara virirüm” diyerek, Osman’ı korkutmaya, tehdit etmeye başlamıştı. Anlaşılacağı üzere, Osman’ın nişanlısını alamama durumu ortaya çıkmıştı. Durum üzerine Osman, devlete başvurarak, nikâhlısının kendisine aliverilmesi ve Süleyman’ın bu şekildeki müdahalesinin de engellenmesi hususunda, devletten mahallindeki yetkililere hitap eden bir emr-i şerif almıştı (Mayıs 1743).²¹

Benzer bir durum Kırşehir’de yaşanmıştır. Kırşehir’den Hacıbektaş Kazası Mucur Köyü ahalisinden Mehmet, yine aynı köy ahalisinden Zeliha’yı şahitler huzurunda kendine nikâhlamıştı. Nikâhlısını alıp, zıfaf etmek istediğinde köyden, eşirradan Hacı Mehmet oğlu Uzun Mehmet’in müdahalesi ile karşılaşmıştı. Uzun Mehmet adamlarıyla ortaya çıkmış ve nikâhlısı Zeliha’yı “ben alırım” diyerek onu oğlu Halil’e nikâhlamıştı. Mehmet ise, “nikâh üstüne nikâh şer’an sahih değildir” diyerek, nikâhlısının kendisine aliverilmesi için devlete başvurmak zorunda kalmıştır (Kasım-Aralık 1742).²² Bu vakada Zeliha’nın rızasının ne tarafta olduğu anlaşılammaktadır. Ancak, bu nikâh işinin daha başka bileşenlerinin olduğu görülmektedir. Nitekim bu sefer, Hacıbektaş Kazası Yenice Mahallesi ahalisinden (yukarıda bahsi geçen) Halil’in şikâyeti söz konusudur. Halil, bu şikâyeti Kırşehir’de değil doğrudan devlet merkezine giderek yapmıştır. Anlaşılan bu sefer zorda kalan Halil’dir. Şikâyete göre Halil, Raziye kızı Zeliha adındaki bıkır-i baliğayı (yetişkin bakireyi) bundan evvel rızasını alarak, şahitler huzurunda ve 10.000 akçe (83,3 kuruş) mehir ile kendine nikâhlayıp evlenmiştir. Müdahale gerekmez iken, Mucur sakinlerinden Ömer Bey demekle meşhur bir kimse ortaya çıkarak, “Zeliha benim amim oğlu kızı olmakla, ben velîsi olmam hasebiyle nikâhınızı feshederim” diyerek müdahalede bulunmuştur. Sorunun mahallinde mahkemesi görülmüş ve Ömer’in bu müdahalesinin haksız olduğuna karar verilmiştir.

²⁰ “Zevc ve zevceden şer’î manileri kaldırmak, nikâhları kıyılan zevc ve zevcenin birbirlerinin icap ve kabul sözlerini işitmeleri (...) şahitlerin hazır ve işitici olmaları” nikâhın şartlarındandır. Bk. *İzahlı Mültekâ El-Ebhur Tercümesi*, 1: 325-326.

²¹ *Karaman Ahkâm Defterleri*, 1, 136/3.

²² *Karaman Ahkâm Defterleri*, 1, 56/1.

Buna rağmen, Ömer sorun çıkarmaya devam ettiğinden, Halil bu müdahalenin engellenmesi için çareyi tekrar devlete başvurmakta bulmuştur (Ocak 1743).²³

Bu olay, “vasî” (vesayet) ile “velî (velayet)” hukuku arasındaki farkı gösteren önemli bir kayıttır. Vasîlik, yetime intikal eden malların gözetimi; korunup kollanması üzerinden gerçekleşen bir hukukî uygulama olup, yetim buluş çağına erinceye kadar geçerlilik taşımaktaydı. Velî ise, yetimin şahsı üzerindeki (yetişmesi, eğitimi vb.) hukukî temsilcidir. Velî, asabe (araya kadın girmeyen, baba tarafından erkek) akrabalarından birisi olurdu.²⁴ Bu münasebetle, Hanefi hukukuna göre kadının dengi ile evlenmemesi durumunda, velisinin nikâhı feshettirme hakkı bulunmaktaydı.²⁵ Yukarıdaki davada mahkeme, Zeliha'nın velisi konumundaki Ömer'i hak-sız bulduğuna göre, Zeliha'nın dengi ile evlendiğine hükmetmiştir.

Evlilikler, doğası gereği boşanma ile de sonuçlanabiliyordu.²⁶ Bu bağlamda Kırşehirli Ahmet'in, ismi verilmeyen kız kardeşi, Kırşehir'de Âşıkpaşa Mahallesi ahalisinden İbrahim ile nikâhlıdır. Ancak İbrahim eşini dövmüş ve akabinde de nikâhını sonlandırmış; eşini tatlik etmiştir. İbrahim, eşinden boşanırken, eşine 40.000 akçe (333,3 kuruş) mehir ile mü-kemmel oda döşemesi ve bakır eşya vermeyi taahhüt etmiştir. “Bunlara sulh ol” diyerek, cebren emretmeyi de ihmal etmemiştir. Eşi, istemeyerek de olsa, “kerhen” bu durumu kabul etmek zorunda kalmıştır.²⁷ Ahmet ise, bu tavrın sahih olmadığını ve kız kardeşinin de bu sulhu kabul etmediğini belirtmiştir. Mağdurlar şikâyetinde bulunma teşebbüsünde; “sadedinde” iken, kız kardeş vefat etmiştir. Bunun üzerine Ahmet, kız kardeşine ait olan mehir ile sair eşyanın hukuken kendine intikal ettiğini belirterek, hâlen eniştesi zimmetinde kalan ve eniştesinin vermekten uzak durduğu mehir ile diğer eşyanın tarafına aliverilmesi için devlete başvurmuştur.

²³ *Karaman Ahkâm Defterleri*, 1, 78/2. Benzer minvaldeki şikâyetler söz konusudur. Nitekim Kırşehir Kazası'nda sakin eşkiyadan Recep oğlu Mahmut Paşa, Yakup adındaki kimsenin eşini, “zewcesini” hukuksuz yere alıp götürmüştü. Yakup, Kırşehir'e giderek eşini talep etmiştir. Ancak Mahmut Paşa, Mustafa Ağa ile Recep Ağa'nın desteğiyle bu talebe aldırış etmemiştir (Ocak - Şubat 1743). Bk. *Karaman Ahkâm Defterleri*, 1, 80/5. Niğde sakinlerinden Halil oğlu Haşim, Ayağıküçükoğlu Osman ve kardeşi Molla Halil, Eşlemlioğlu Ali ve Halil oğlu Memiş yine Niğde ahalisinden Seyit Hüseyin'in eşini alarak adı geçen Eşlemlioğlu ile evlendirmişlerdir. Bu sırada eşinin altı aylık evladı da anasından ayrı kaldığından helâk olmuştur (Ağustos 1743). Bk. *Karaman Ahkâm Defterleri*, 1, 188/5.

²⁴ el-Halebî, *İzahlı Mültekâ El-Ebhur Tercümesi*, 1: 354.

²⁵ el-Halebî, *İzahlı Mültekâ El-Ebhur Tercümesi*, 1: 349, 356.

²⁶ Erkek, eşini şartsız olarak da şartlı olarak da boşayabilirdi. Eşin rızası aranmazdı. İslâm'da boşanma hukuku ile ilgili uygulamalar için bk. *el-Hidâye*, 2: 59-112.

²⁷ Konu ile ilgili bazı örnekler için bk. *el-Hidâye*, 3: 338 ve aynı eserde, “Zorlama (İkrah) bahsi için bk. 3: 440.

Neticede devlet, bu hususun mahkemesinin görülmesini mahallindeki yetkililere emretmiştir (Ekim - Kasım 1742).²⁸

İslam kültüründe küçükler, velileri tarafından evlendirilebilirlerdi. Bununla beraber, Nisa Sûresi 6. âyetteki, “Evlilik çağına kadar yetimleri (gözetip) deneyin” ifadesinin varlığından hareketle bazı fakihler, küçüklerin evlendirilmelerinin caiz olmadığını işaret etmişlerdir.²⁹ Çocukların küçük yaşta nikâhlanması, nikâhla ilgili problemlerin ortaya çıkmasının bir başka şekli idi. Bu bağlamda, Aksaray Kazası’na bağlı Cacalu Türkmenlerinden İsmail Sipahi altı yaşındaki oğluna,³⁰ diğer oğlu Musa’nın dört yaşındaki kızını nikâhlamıştı. Ancak, nikâhlanan bu kızın babası bir müddet sonra vefat ettiğinde, eşi (gelini) Hatice bu nikâha karşı çıkmış ve kızını başka birine nişanlamıştı. Durum üzerine İsmail Sipahi devlete başvurarak, “nikâh üzerine nikâhın caiz olmadığını” belirtip, Hatice’nin bu şekildeki müdahalesinin engellenmesini talep etmiştir (Ekim 1742).³¹ Davanın tekrarı arşiv kayıtlarına yansımadağına göre, bu dava; İsmail Sipahi’nin lehine sonuçlanmış olmalıdır. Osmanlı toplumunda bu örnekteki gibi, yaşı küçük olanların birbirleriyle nikâhlanması uygulamada mevcut ise de³² bu durum, genelde tarafların buluş çağına erinceye kadar ebeveynlerinin yanında kalmaları, yani evliliğin fiilen başlamaması şeklinde gerçekleşen bir “ön akit” olarak işlev görmekteydi.

Nikâhla ilgili problemlerin ortaya çıkmasının bir başka şekli, süt hısımlığı uygulamasından dolayı idi. İslam hukukuna göre, kan ve sıhrî hısımlıktan başka üçüncü bir hısımlık türü olan “süt hısımlığı” evlenmeye engel idi. Süt hısımlığı, çocukların doğumdan itibaren ilk iki veya iki buçuk yaşına kadar aynı anneden emzirilmesi durumunda gerçekleşmekteydi. Burada annenin çocuğu az veya çok emzirmesi “velev bir yudum ve bir damla olsun”, çocukların “emişme zamanları muhtelif olsun” önemli değildir.³³ Bu münasebetle Beyşehir Kazası ahalisinden İsmihan Hatun’un küçük kızı ile yine Beyşehir’den Meleroloğlu Hacı Mustafa’nın küçük oğlu sütkardeş idiler. Hacı Mustafa, bu sütkardeşleri birbirleriyle nikâhlı

²⁸ *Karaman Ahkâm Defterleri*, 1, 50/1.

²⁹ “Evlilik bir akit olduğundan, diğer akitlelerde olduğu gibi bunda da akdi yapan tarafların akıllı ve ergin olmaları gerekir. Kaynaklarda akıllı olmak kuruluş şartı olarak sayılmakla birlikte, ergin olmak sadece yürürlük şartı olarak kabul edilmektedir”. Ayrıca, “Küçüklerin evlendirilmelerinden evlilik hukukunun doğuracağı sonuçlar beklenemeyeceğinden, bunların velileri tarafından evlendirilmeleri caiz değildir”. Ayrıntısı için bk. İbrahim Paçacı, “Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde İslâm Aile Hukuku (Evlence ve Boşanma Örneği)”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 11 (2008): 59-92.

³⁰ “Oğlunun oğlu yani torunu” olmalı.

³¹ *Karaman Ahkâm Defterleri*, 1, 42/1.

³² Akyılmaz, “Osmanlı Aile Hukukunda Kadın”, 366.

³³ Merginâni, *el-Hidâye*, 2: 52.

kabul edip, “ahara bir vechile virmedim” diyerek, sahih olmayan bir nikâh akdinde diretmişti. Hacı Mustafa, İsmihan’ın nikâha rıza göstermemesine tepki olarak ona çeşitli zulümlerde bulunmuştu; “enva-i tahvif ve tehdit ve şütüm-ı galiza ile şetm...”. İsmihan bu nikâhın şeran geçersiz olduğu ile ilgili mahkemedan tarafına belge (ilam) almasına rağmen, Hacı Mustafa bir türlü ikna olmamış, İsmihan’ı rencide etmeye devam etmişti. İsmihan ise çareyi İstanbul’a giderek devlete başvurmakta bulmuştu (Nisan 1743).³⁴

Neticede, ebeveynlerin çocuklarını bazen küçük yaşlarda iken nikâh-lamaları, kocanın eşinin onayına gerek kalmadan onu boşamaya yetkili olması, nikâhlı-nişanlı kıza başka bir erkeğin, “nikâhlımdır” diyerek müdahale etmesi, babanın vefatı, kocanın askerde olması³⁵ ve mahallindeki görevlilerin suistimalleri³⁶ gibi durumlarda nikâhlı kızların veya evli kadınların mağdur olmaları veya zulme uğramaları söz konusu olabiliyor

³⁴ “Beyşehri ve (boşluk) Kâdılarına ve Konya Mütessellimine Hüküm ki, Beyşehri Kazâsı sâkinlerinden İsmihan nâm hatun gelüb bu sağîre kızı Fatıma’ya Beyşehri sâkinlerinden Meleroglu dimekle ma’rûf el-Hâcc Mustafa’nın sağîr oğlu Abdullah ile reza’an karındaşı olub sağîre-i mezbûreyi reza’an karındaşı sağîr-i merkûma bir-vechle ‘akd-i nikâh sahih değıl iken mezkûr el-Hâcc Mustafa kendü hâlinde olmayub mütegalibeden olmakdan nâşî sağîre-i merkûme Abdullah’ın menkûhesidir âhara bir-vechle virmedüm deyu envâ’-i tahvif ve tehdit ve şütüm-ı galizâ ile şetm ve bî’ d-defa’at reza’an karındaşı olub nikâh şer’an câiz olmaduğı mezkûra i’lâm ve inhâ olundukda merkûm el-Hâcc Mustafa bir dürlü memnû’ ve müteebbih olmayub hilâf-ı şer’-i şerif mezbûreyi ta’addî ve rencide eyledüğün bildirüb hilâf-ı şer’-i şerif ol-vechile zâhir olan ta’addîsi men’u def’ olunmak bâbında emr-i şerifim recâ itmeğın mahallinde şer’le görülmek için yazılmışdır. Fî evâsıt-ı Safer sene 1156 (6-15 Nisan 1743)”. Bk. *Karaman Ahkâm Defterleri*, 1, 114/2.

³⁵ Kocanın askerde olması, fırsatçılara yol veriyordu. Bu münasebetle, doğrudan çalışmamızın zaman aralığı ile alakalı olmayan, ancak Aksaray’ı konu edinen bir olay zikredilmelidir. Hasan oğlu Hüseyin, Osmanlı ordusunda (Asakir-i Şahane’de) bir nefer olarak bulunmakta ve yaklaşık yedi aydır İstanbul’da vazife yapmaktadır. Devlete sunduğu 10 Mart 1861 tarihli bir dilekçesine göre, O, aslen Aksaray’da Ekecik Aşireti’ndendir. Aynı aşiretten 18 yaşındaki Hevayeş ile de nişanlıdır. Ancak, beş sene önce kayınpederi Haşim’in vefat etmesinin yanında, kendisinin de askere gitmesini fırsat gören nişanlısının amcası Ali ile dayısı Hüseyin, nişanlısını başkasına nikâhlamak amacıyla Hüseyin’in evini basmışlardı. Nişanlısını evden alıp götürmüşler, bu esnada kavga da yaşanmış olmalı ki, Hüseyin’in erkek kardeşi Ali’yi de darp ederek başından yaralamışlardı. Kardeşi Ali, bu darptan dolayı hâlihazırda tabip elindedir. Anlaşılan Hüseyin, her anlamda zor durumda olduğundan, bahsi geçen bu dilekçe ile devletten, Niğde Sancağı Kaymakamı’na hitaben bir yazı yazılarak, olayın hakikatinin kadı ve meclis tarafından araştırılması, nişanlısına müdahale edilmemesi ve yaralanan Ali’ye de bakılması hususunda gerekenin yapılması talebinde bulunmuştu. Bk. BOA, A. MKT. UM, 462/89-1-2.

³⁶ Bu suistimal, bir yönü ile yine asker nişanlısını kaçırmak ile alakalıdır. Adı verilmeyen bir askerinin nişanlısı dağa kaçırılmıştı. Mağdur tarafın devlete yaptığı müracaata göre, nişanlıyı kaçırma işini Aksaray Kazasına bağlı Hacib Köyü’nden üç kişi yapmıştı. Bu üç kişi, Aksaray Mahkemesi azalarından Hazine Darzade Mehmet Efendi’nin evinde saklanmaktaydılar. Durumun haber alınması üzerine der-destleri için bir zabtiye onbaşısı görevlendirilmiş ve bu onbaşı, Mehmet Efendi’nin evine varmış, burada saklananlardan ikisi evin harem kısmına geçerek tutuklanmaktan kurtulmuş, diğeri ise yakalanmıştı. Bununla beraber, bahsi geçen

ise de, talep olması hâlinde devlet müdahalede bulunarak adaletin tesisini mümkün kılabilirdi.

2. VASÎLİK İLE İLGİLİ UYGULAMALAR

Osmanlı Devleti, yetim kalan çocukların haklarını korumaya büyük özen göstermiştir. Arşivlerimizde bu mevzuyu hâvî sayısız kayıt mevcuttur. Bu doğrultuda Eylül 1742'ye tarihli bir arşiv kaydı öncelikli olarak zikredilmeye değerdir. Buna göre, Kayseri ahalisinden Ali Ağa, Kayseri'de vefat etmişti. Ali Ağa'nın bütün bağ, bahçe çiftlik ve sair mirası, o vakitte İstanbul'da yaşayan oğlu Mehmet'e intikal etmişti. Fakat bu esnada Mehmet küçük yaşta olduğu için mirasa, Mehmet'in Kayseri'de yaşayan amcası Mustafa Ağa sahip çıkmıştı. Mehmet yetişip davaya kadir olduğunda; "hâlâ bu irüşüb baliğ ve da'vâya kadir oldukda" babasından kendisine intikal eden emlak, emval ve eşyayı amcasından talep etmişti. Amca Mustafa Ağa, çeşitli bahaneler ileri sürerek yetim Mehmet'in hakkını vermemiştir. Mehmet bu şekilde mağdur olmuş ve elindeki hüccete istinaden devlete başvurarak, mahallinde mahkemesi görülerek, hakkının tarafına alıverilmesini devletten talep etmişti. Neticede devlet, Karaman Valisi'ne emir yazarak, mahallinde tarafların mahkemesinin görülerek, Mehmet'in hak talebinin yerine getirilmesini emretmiştir.³⁷

Bir diğer örnek dava Ağustos 1742 tarihlidir. Konya'da yaşamakta olan Hacı Ali adındaki kişinin Konyalı Hacı Ahmet adındaki bir başka kişiden 2214 kuruş alacağı bulunmaktaydı. Ali, bu alacağını tahsil edemedi vefat etmişti. Bu hak, "irs-i şer'le" o vakitte küçük yaşta olan oğlu Mehmet'e geçmişti. Borçlu Hacı Ahmet, borcunun 514 kuruşunu yetim Mehmet'in vasîsi ve aynı zamanda amcası olan Hacı Mehmet'e teslim etmişti. Geriye teslim edilmemiş 1700 kuruş kalmıştı. Mehmet yetişip davaya kadir olduğunda, hakkından geri kalanını talep etmek üzere iken bu sefer borçlu Hacı Ahmet vefat etmişti. Durum üzerine bu borç, vefat etmiş Hacı Ahmet'in vârisi olan oğlundan talep edilmişti. Adı verilmeyen bu oğul, borcu vermekten uzak durmuş olduğundan, mezkûr yetim Mehmet, bu husus ile ilgili elinde olan Şeyhülislam fetvasından da destek alarak

---

Mehmet Efendi bu şahsın tutuklanmasının ferdası (diğer) günü karakola giderek, zaptiye memuru Süleyman Çavuş'a, tutuklunun tahliyesi için "itale-i lisan"da bulunmuştu. Yine aynı arşiv kaydına göre, o havalide (Aksaray ve çevresinde) bu gibi fenalıklar ara sıra ortaya çıkmakta, sebep olanlar hakkında gerekli olan kanunî işlem yapılmakta ve durum, ilgili mahkemeye yazılmaktan geri durulmamakta ise de, bu gibi aza ve sairinin iltiması ve himayesiyle zanlılar veya suçlular berat et(tiril)mekteydi. Konya Vilayeti'ne gönderilen 18 Haziran 1890 tarihli bu yazı ile devlet, "asker-i şahane nişanlularının ahara tezvîc idilmemesine ve nikâhlılarının dahi muhafazasına dikkat ve itina olunmasının" bîcümle imam ve muhtar ile devlet memurlarına bildirildiği hatırlatılarak, gereğinin yapılması hususuna dikkat çekmiştir. Bk. BOA, *DH. MKT*, 1733/118.

³⁷ *Karaman Ahkâm Defterleri*, 1, 23/5.

devlete başvurmuştu. Devlet ise, tarafına ulaşan şikâyete istinaden Karaman Valisi'ne emir yazarak, tarafların mahkemesinin görülüp, Mehmet'in hak talebinin yerine getirilmesini emretmiştir.³⁸

Yukarıdaki örnekler bağlamında Osmanlı'da yetim kalan çocukların sahipsiz bırakılmayarak, korunmalarına azami dikkat edildiği söylenebilir. Bu doğrultuda Osmanlı mahkemesi, babanın ölümü sonrasında, henüz doğmamış olanlar da dâhil, o mahallin ileri gelenleriyle fikir alışverişinde bulunarak, yetime buluş çağına gelinceye; "vakt-i rüşd ve sedadına varınca"ya kadar mülkünü idare edebilecek ve böylece yetimin ilerideki hayatında ekonomik ve sosyal anlamda güçsüz kalmasını önlemek için bir vasî tayin etmekteydi.³⁹ Ebeveynler veya mahkeme tarafından tayin edilecek olan vasînin güvenilir⁴⁰ bir kimse olmasına ziyadesiyle dikkat edilirdi.⁴¹ Vasî atama işi Osmanlı mahkemesinde, şahitler huzurunda kayda alınarak, vaziyet hukukî bir duruma kavuşturulurdu. Vasî, yetimin annesi veya akrabalarından biri olabileceği gibi, akrabalık bağı olmayan, mahalle imamı gibi,⁴² biri de olabilirdi. Kısacası, esasında vasîlik uygulaması ile kendisine belirli bir miktar miras (mal) kalan çocuğun mirasının zayi olmamasını amaçlanmaktaydı.⁴³

Vasîlik müessesesinin, toplumda hayatî öneme sahip olduğunu gösteren mahkeme kayıtları mevcuttur. Bunlardan birine göre, Aksaray ahalisinden Ömer ile kardeşi Ali vefat etmişlerdi. Ömer ile Ali'nin geride birer küçük oğulları kalmıştı. Bu çocuklara göz kulak olmak üzere, Ömer'in adı

³⁸ *Karaman Ahkâm Defterleri*, 1, 18/2.

³⁹ Vasî atama örneği: "Medine-i Trabzon mahallatından İskenderpaşa Mahallesinde sakin iken bundan akdem vefat eden Seyyidi Reis bin İbrahim'in sulbi sağır oğlu Ömer ile sulbiye sağır kızları Aişe ve Bakıyye ve Haticeye babaları müteveffa-yı merkumdan müntakill malı mevruselerini zabt ve ahvallerini zabta vasîleri olmayub bir vasî nasbı lazım ve mühim olmağın sağırın ve mezburunun valideleri rafi'-i haze'l-kitab Havva bintü Osman nam hatun her-vechile vesayet uhdesinden gelmeye kemal-i mertebe kadire idüğünü zeyl-i sahifede muharreru'l-esami olan müslimin ihbar itmeleriyle kibel-i şer'den mezbure Havva sağırın-ı mezburun Ömer ve Aişe ve Bakıyye ve Hatice üzerlerine vasî nasb ve ta'yin olundukda oldahi vesayet-i merkumeyi kabul ve hıdmet-i lazimesini kema-yenbeği edaya ta'ahhüd ve iltizam itmeğın ma-huve'l-vaka'a bi't-taleb ketb olundu hurrire fi'l-yevmi's-sabi' ve'l-işrin min Şa'banü'l-mu'azzam sene isna şaratu ve mi'ete ve elf". Bk. *TŞS*, 1865/3a-2, 6 Şubat 1701.

⁴⁰ "Emanet-i diyanet ile ma'ruf ve mevsuf olub medine-i mezburede (...) Molla Siyah Mahallesinde sakin Süleyman Ağa bin Mustafa tesviye-i umur-ı sağır-i mezbureye vakt-i rüşd ve sedadına varınca kibel-i şer'-i enverden vasî nasb ve ta'yin olundukda...". Bk. *TŞS*, 1861/30a-3.

⁴¹ Nesimi Yazıcı, "Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/1 (2007): 1-46.

⁴² Trabzon'da Yeni Cuma Mahallesinden Hacı Mustafa kızı Saliha'nın vasîsi, mahalle imamı Halil Efendi'dir. Bk. *TŞS*, 1864/37a-1.

⁴³ Mal taksiminde, "çocuğun vasîsi de, çocuğun rüşdüden sonraki durumu gibi değerlendirilir. Çünkü vasî, çocuğun yerinde kaimdir" bk. *el-Hidâye*, 4: 64.

verilmeyen eşi, mahkeme tarafından, bir hüccet ile vasî olarak tayin edilmişti. Babalarından bu küçük çocuklara intikal eden mala-mülke kimse- nin müdahale etmesi gerekmez iken, Aksaray ahalisinden Hacıömeroğlu Hacı Hasan ile oğlu Ömer adındaki kimseler ortaya çıkarak, “bizim vefat eden Ömer ve Ali zimmetlerinde beş kise (yaklaşık 2500 kuruş) alacak hakkımız vardır” diyerek sorun çıkarmışlardı. Ancak bu kimseler mahkeme kararı ile haklı olduklarını ortaya koymadan, yetimlere kalan mal ve eşyaya müdahale etmişlerdi. Bu bağlamda yetimlere babalarından intikal eden, “sağiran-ı mezburanın babalarından müntakıl” mahzende olan pirinç ve diğer eşya ile 800 kuruş nakit akçe ve evlerindeki bir kürk ile diğer bir takım eşyaya ki, bunların toplam değeri on altı kiseye (8.000 kuruş) ulaşmaktaydı, haksız yere el koymuşlardı. Onlar ayrıca, merhum Ömer ve Ali’nin bazı kişiler üzerlerinde tahsil edilemeden kalan, “zimemi nasda olan” 1500 kuruşlarını da aldıktan başka ambarda olan 1500 kile (yaklaşık 38,4 ton) buğdaylarını dahi haksız yere zapt etmişlerdi. Durum üzerine, vasî konumunda olan Ömer’in eşi, 1742’de, hâlen bu çocukların vasîsi olması hasebiyle ve soruna çare bulmak amacıyla, bu kimseleri Aksaray’da mahkeme olmaya davet etmiş olmasına rağmen, “bu dahi vesayeti hasebiyle mezburları li-ecli’l-mürafaa davet-i şer’ eyledikte” bir sonuç alamamıştı. Zira Aksaray ahalisinden Kâtip oğlu Abdurrahman Bey, Mütevellî oğlu Ali ile Esir İsmail denilen kimseler, yetimlerin bu malını yemek sevdasında olduklarından, yukarıda bahsi geçen mal, eşya ve akceyi zapt eden kimselere destek olmuşlardı. Dolayısıyla hakkın icrası mümkün olmamıştı. Gelişmeler üzerine vasî konumundaki Ömer’in eşi, gelişmeleri devlet merkezine, İstanbul’a bizzat taşımış, Aksaray’da mahkeme olunarak yetimlerin mallarının; “mal-ı eytamın” kendisine eksiksiz şekilde aliverilmesini talep etmişti. Neticede, devletten sorunun çözülmesini mahallindeki idarecilere; Karaman (Konya) Valisi ile Aksaray Kadısı’na emreden bir hüküm almayı başarmıştı.⁴⁴ Bu olayda, vasî konumunda olan kimsenin bir kadın olması ziyadesiyle önemli olup, olay, kadının Türk-İslam toplumundaki işlevsel ağırlığına işaret etmesiyle de dikkatleri celp etmektedir. Ayrıca, bu davaya konu olan yetimlerin hakkı korunmuş olmalıdır. Zira devam eden yıllarda bu sorun hakkında Osmanlı arşivlerine yansımış herhangi bir şikâyetin mevcut olmaması söz konusudur. Bu sonuç tarihçiler arasında, meselenin vasî konumundaki kadının kendi talebi doğrultusunda çözüldüğüne işaret olarak telakki edilmektedir.

---

⁴⁴ *Karaman Ahkâm Defterleri*, 1, 10/3.

Yine Aksaray'dan bir başka örnek, vasîlik uygulamasının daha başka yönlerinin bulunduğuna işaret etmektedir. Buna göre, amca konumundaki Seyyid Sadreddin, vefat etmiş olan kardeşi Abdullah'ın geride kalan küçük çocukları İbrahim, Hasan ve Fatma'nın vasîsidir aynı zamanda. Amca ve vasî Seyyid Sadreddin'in iddiasına göre, yine Aksaraylı olan Şeyh oğlu Ahmet, Mustafa oğlu Deli Memiş ve Süleyman oğlu Hasan adındaki eşkiya, diğer bazı kimseler ile geceleyin Abdullah'ın kapısına kadar gelip, onu sol uyluğundan tüfek (kurşunu) ile yaralamışlar, tüfek ve kılıç gibi aletler; "âlet-i câriha" ile öldürmek kastıyla darp etmişlerdi. Bu baskın ve yaralama olayı mahkeme tarafından keşfi yapılarak tutanak altına alınmış olmakla beraber, Abdullah yaralandıktan beş gün sonra vefat etmişti. Akabinde olayın mahkemesi görülmüş, Abdullah'ın adı geçenler tarafından darp edildiği tespit edilmiş ve mahkeme "kısasa" karar vererek, taraflara hüccet vermişti. Anlaşıldığı kadarıyla mahkeme, "kasted öldürmeye" karar vermişti.⁴⁵ Bununla beraber, hakkın icrası mümkün olmamış olduğundan, vasî ve amca konumundaki Sadreddin, bizzat devlet merkezine giderek, sorunu çözmek amacıyla devletten emr-i şerif almaya muktedir olmuştu (Eylül 1742).⁴⁶ Anlaşıldığı kadarıyla vasîler, bazı durumlarda çocukların yetim kalmalarına sebep olanlar ile de hukuk karşısında mücadeleye girmek suretiyle yetimleri, aileyi veya sülaleyi gözetmekteydiler.

Son iki örnekte, vasî konumunda olanlardan ilkinin anne, ikincisinin de amca konumunda olması, vasî atamasının öncelikle ebeveynler veya yakın akrabalar arasından yapılmakta olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, yetimlerin sahipsiz kalmalarına engel olmak ve böylelikle neslin devamını sağlama almak maksadını taşıyor olabileceği gibi, mirasın yabana gitmesine engel olmak amacı da taşıyor olmalıdır.

Vasî konumunda olanın üvey anne olması, vasîlik ile ilgili olan davaları daha çetrefilli hâle sokabiliyordu. Bu bağlamda Bor Kazası sakinleri ile ilgili bir dava dikkate değerdir. Burada, baba konumundaki kişi Bor'da sakin iken vefat eden İbrahim Efendi oğlu Seyit Hacı Mehmet Ağa'dır. Hacı Mehmet'in "ağa" unvanı, varlıklı bir aileye işaret etmektedir. Hacı Mehmet Ağa'nın mal varlığı, irs-i şer'le üç kızı⁴⁷ ile bu kızların er karındaşı küçük oğlana ve Bor kasabasında oturmakta olan üveyannelerine intikal

⁴⁵ Peygamber Efendimiz (s.a.v.), "Bilerek öldürme, kısası gerektirir" buyurmuştur. Öldürülenin vârisleri; akrabası kısastan vazgeçer veya müsalaha yaparsa kısas gerçekleşmez, diyet söz konusu olurdu. Bk. *el-Hidâye*, 4: 250, 285.

⁴⁶ *Karaman Ahkâm Defterleri*, 1, 27/1.

⁴⁷ Bunlardan birinin adı Atike'dir. Diğerinin adı verilmemiş olmakla beraber, "büyük kız kardeş" olduğu belirtilmiştir. Üçüncüsü ise, sorunu devlete taşıyan, ancak yine adı verilmeyen buradaki yetişkin hatundur.

etmişti. Hacı Mehmet Ağa'nın geride kalan bu küçük oğlanın vasîsi ise, bahsi geçen ve adı verilmeyen üvey annedir. Hacı Mehmet Ağa'dan geriye kalan emval, emlak ve eşya vârisler arasında taksim edilmiş, üvey validelerinin hissesine 300 kuruş isabet etmişti. Şikâyetçi olan kız kardeşin ifadelerine göre; üvey anne, bu 300 kuruş mukabili kendisini, zorbalık, hilekârlık ve kalpazanlık ile meşhur Sadreddin oğlu Osman ile evlendirmişti. Sadreddin oğlu Osman, bu evliliğe istinaden yetimlerin 1500 kuruşluk miktarı eşyasına el koymanın yanında, babaları Hacı Mehmet Ağa'dan kalan 500 kuruşluk mehir karşılığı olarak da 1000 kuruşluk eşyasını dahi cebren zapt etmişti. Ayrıca, bu taksim adaletli şekilde yapılmamış, "gabn-ı fahiş" yani büyük bir aldatılma durumu da ortaya çıkmıştı. Neticede mağdur olduğunu ileri süren kız kardeş, merkeze bizzat giderek sorunu devlete bildirmişti. O, elindeki fetvadan da destek alarak, mahallinde mahkeme edilmeleri ve üvey validesinin haksız yere aldığı eşyanın huzura getirilip, kısmet-i âdiye ile taksim edilerek, isabet eden hissesinin aliverilmesi için devletten hükm-i hümayun talep etmişti (Ağustos 1743).⁴⁸

Son bir örnek dava, yine Bor Kazası ile ilgilidir. Bor Kazası, Kilisehisar Köyü'nden Voyvoda Ali'nin, Tarsus ahalisinden Kürt Mehmet Ağa zimmetinde, borç senedi ile sabit olan bir miktar alacağı bulunmaktaydı. Ancak Kürt Mehmet Ağa bir müddet sonra vefat etmiştir. Voyvoda Ali, Tarsus'a varmış, Kürt Mehmet Ağa'nın çocuklarının vasîsi olan Seyit Mehmet'ten alacağını talep etmiştir. Kürt Mehmet Ağa'nın malı olan 23 adet camuş ineği ile bir altın saat ve dört adet kısrağı mezkûr Ali, borç karşılığı olarak teslim almıştır. Bu malların değeri toplamda 503,5 kuruşa karşılık gelmekteydi. Ancak, bu teslim-tesellüm işleri olup biterken Kürt Mehmet Ağa'nın küçük yaşta olan kızı Ayşe de buluşa erişmiş ve babasından geriye kalan terekenin vasî marifetiyle ispat edilip mahkeme kararı olmadan veya bu teslim-tesellüm işi mahkeme marifetiyle yapılmadan Voyvoda Ali'ye teslim edildiğini iddia ederek, şikâyetçi olmuştu. Ayşe, ilgili terekenin babasının malı olduğunu mahkemede ispat etmiş ve babasından kalan malların bedeli olan miktarın Ali tarafından kendisine teslim edilmesi hususunda, mahkemeden tarafına hüccet almıştı. Ancak Voyvoda Ali aldığı malların bedelini vermekten uzak durmuş olduğundan, sorun devlet merkezine, İstanbul'a aksetmiştir. Devlet ise, sorunun mahallinde, Bor'da mahkeme kanalıyla çözüme kavuşturulması için Bor Kadısı ile Konya Mütesellimi'ne hitaben bir hüküm yayımlamıştır (Eylül 1743).⁴⁹

⁴⁸ *Karaman Ahkâm Defterleri*, 1, 184/3.

⁴⁹ *Karaman Ahkâm Defterleri*, 1, 193/1.

SONUÇ

Osmanlı, kadın ve çocukların haklarını koruma hususunda hukuk sistemini oluşturmuş ve işletebilmiş nadir devlet teşekküllerinden biridir. Osmanlı'da yetim kalan çocukların sahihsiz bırakılmayarak, korunmaları ve iyi yetiştirilmeleri esastı. Bu doğrultuda Osmanlı mahkemesi, yetime buluş çağına gelinceye kadar, mülkünü idare edebilmek için bir vasî ve onu ileriki hayatına hazırlamak için de bir velî tayin etmekteydi. Yetimler yetişip buluş çağına ulaştıklarında ise, ebeveynlerinden kendine intikal eden her türlü hakkı, mahkeme kanalıyla takip edip üzerlerine alabilmekteydiler.

Osmanlı kültüründe nikâh akdi, aile kurumunu yaşatmada ana unsur olarak görülmüş ve "nikâh", aile müessesesinde bir takım hukukî kazanımların garantisi olarak titizlikle uygulanmıştır. Günümüzde olduğu gibi, Osmanlı dünyasında da her şey, her zaman istenilen olgunlukta gerçekleşmiyor; kanuna aykırı hareketler söz konusu olabiliyordu. Bu bağlamda, nikâhlı veya evli kadınlara hukuksuz müdahaleler gerçekleşebiliyordu. Nikâhlı veya nişanlı olup, fiilen evlenmemiş olanların yanında, nikâhlı-evli kadınlar da evlilik merkezli bazı mağduriyetler ile karşılaşabiliyorlardı. Ebeveynlerin, çocuklarını küçük yaşlarda iken nikâhlamaları, babanın yetişkin kızını rızasını almadan nikâhlaması, kocanın bir sebeple eşini boşamaya kalkması, nikâhlı-nişanlı kıza başka bir erkeğin "nikâhlımdır" diyerek müdahale etmesi, kocanın askerde olması ve mahallindeki görevlilerin suistimalleri gibi durumlarda nikâhlı kızların veya evli kadınların zulme uğramaları, mağdur olmaları söz konusu olabiliyordu. Mağduriyet, çoğu kez bir erkeğin nikâhlı eşinin başka bir erkek tarafından alıkonması/kaçırılması şeklinde de gerçekleşebiliyordu. Bununla beraber, adaletin tesis edilmesi Osmanlı devlet ve toplum örgütlenmesinin ana unsurlarından biri olduğundan, mağdurların şikâyetleri ve akabinde devletin müdahalesi ile uzun vadede adaletin tesisi mümkün olabiliyor; böylece mağdurların aldığı hasar, bir ölçüde en aza indirgenebiliyordu. Bu tarz müdahalelerin, genelde kırsalda ve aynı mekânı (köy, mahalle vb.) paylaşanlar arasında görülmesi, ilgili şikâyet davalarında ileri sürülen sebeplerin yanında, tarafların bir arada yaşama kültüründen kaynaklanan daha başka sebepleri de olabileceğini düşündürmektedir.

Bu bağlamda, Aksaray'da 1863 yılı başlarında gerçekleştiği anlaşılan bir olay önemli ayrıntılar/sonuçlar sunmaktadır. Deli Mustafa'nın kızı Saliha, Aksaray Kazası'ndan Kurtlu Aşireti'nden olup Musular Köyü ahali-sindendir. Saliha, aynı aşiretten Ali Bey'in oğlu ile nikâhlıdır. Düğün yapılmaktadır. Yine aynı aşiretten Köleoğlu Ali adındaki şahıs, adamlarıyla Saliha'yı düğün evinden cebren alıp, Hecibanlı Aşireti'nden Osman Bey'in

evine götürerek, bıkırını izale etmiştir. Köleoğlu Ali, yakalanıp hapsedilmiştir. Suçlular hakkında ne gibi işlemler yapılacağı hususu ile ilgili 22 Mayıs 1863 tarihli yazı, Konya Meclisi tarafından İstanbul'a; Meclis-i Vâlâ'ya ulaştırılmıştır. Konu, Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüş ve olay; bir bâkire kıza ırza tecavüz olarak kabul edilmiştir. Bu işe cesaret edenin kürek cezasına çarptırılmasının yanında, ceza kanununun 200. maddesine göre "tazmin-i bıkır", yani "ırza geçmenin cezası" olarak da normalde evlenecek olan bir kıza; yetişkin bakireye ne kadar mehir (mehr-i misil) ve rilmek müstahak ise, o kadar "tazmin-i bıkır" verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca, tecavüz suçunu işleyen Köleoğlu Ali'nin tutuklandığı tarih olan 11 Şubat 1863 tarihinden itibaren olmak üzere, ceza kanununun 19. maddesine göre ilkin mahallinde (Aksaray'da) teşhir edilmesi,⁵⁰ akabinde ise 5 sene müddetle küreğe konulmak üzere Kıbrıs Adası'na gönderilmesi alınan diğer bir karardır. Saliha'yı kaçırmaya yardım eden ve firar hâlinde olanların yakalanması, aynı şekilde tecavüzcüyü evinde saklayan Osman Bey'in dahi yargılanmak üzere Yozgat'tan Konya'ya getirilmesi hususu ile ilgili emrin Ankara Valisine bildirilmesi de alınan kararlar arasındadır.⁵¹ Bu kaçırma olayında, Saliha'yı kaçıran Köleoğlu Ali'nin Saliha hakkında, "nikâhlımdır" veya "nişanlımdır" iddiasında olmaması noktası önemlidir. Zira hatırlanacağı üzere, daha önce bahsi geçen bu gibi kaçırma veya alıkoyma olaylarında, "nikâhlımdır" iddiası, en sık karşılaşılan iddia idi. Dolayısıyla bu kaçırma olayının sıradan bir gönül ilişkisinden ziyade, daha başka sebeplerinin (kan davası,⁵² arazi kavgası vb.) olabileceği akla gelmektedir. Ayrıca kırsalda (köylerde, yaylalarda vb.) kolluk kuvvetlerinin

⁵⁰ Teşhir olayı; 1858'de uygulamaya giren Ceza Kanunu gereğidir. Ayrıntısı için bk. Necmettin Aygün, "1860 Senesinde Aksaray'da, Acem Köyü'nde Ölümle Sonuçlanan Bir Kavga'nın Hikâyesi ve Hukukî Açısından Değerlendirilmesi", *II. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (26-28 Ekim 2017, Aksaray) Bildiriler Kitabı*, (Ankara: Aksaray Üniversitesi Yayınları, 2017), 511-521. Teşhir uygulaması, Cumhuriyet Dönemi'nde de devam etmiştir; "Eskiden hırsızlıktan yakalananlar çaldığı şey boynuna asılarak teşhir edilir, bekçinin yanında gezdirilirdi". Bk. Ahmet Erbaş (1946)'tan naklen *Aksaray'ın Yaşayan Değerleri-I*, ed. Mehmet Sami Yıldız v.dğr. (Aksaray: Aksaray Üniversitesi Yayınları, 2017), 11.

⁵¹ BOA, MVL, 649/16. Bu kaçırma olayında bahsi geçen Kurtlu Aşireti, Koçhisar ve çevresinde meskûn olan aşiretlerden biri olduğuna göre (bk. Necmettin Aygün, *Nüfus Defterleri'nde Aksaray'ın Sosyal ve Ekonomik Tarihi* (Ankara: Aksaray Üniversitesi Yayınları, 2016), 1: 119-257) Saliha, Koçhisar'dan Yozgat taraflarına kaçırılmış görünmektedir. Hecibanlı Aşireti, Kızılırmak'ın kuzeyinden Bala'ya kadar olan sahada meskûn olan aşiretlerden biridir.

⁵² Aksaray'da kan davası çok fazlaydı. Her salı günü pazarda mutlaka bir kan davası cinayeti işlenirdi. Özellikle Ekecik yöresinde kan davası çok olurdu. Cinayet, yaşı küçük olanlara işlettirilirdi ki, yaşından dolayı az ceza alsın diye. Pazarda işlenmesinin sebebi çocuk, vurduğu zaman hemen karakola sığınabilirdi diye idi. Zira köyde olsa sağ çıkarmazlardı.". Bk. Ahmet Erbaş (1946)'tan naklen *Aksaray'ın Yaşayan Değerleri-I*, 11. "Kan davalarının en çok görüldüğü yer Akçakent'tir. Buradan babam da dâhil en az 40-50 kişi kan davasından ölmüştür (...) Çok kolay bir şekilde insan öldürülebilirdi. Köy yerlerinde cinayet çok tetiklenirdi.". Bk. Cengiz Tarhan (1951)'dan naklen *Aksaray'ın Yaşayan Değerleri-I*, 47.

yetersiz oluşu veya hiç olmayışı, buralarda nikâha veya nikâhliya olan müdahaleleri kolaylaştırıyor, bir noktada teşvik ediyor olmalıydı.

Neticede, kayıtlardan da anlaşılacağı üzere, Osmanlı'da kadın ve çocukların haklarının devlet ve toplum tarafından ziyadesiyle gözetildiği, hukukî olarak da güvence altına alındığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksaray'ın Yaşayan Değerleri - I.* Ed. M. Sami Yıldız v.dğr.. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Akyılmaz, Gül. "Osmanlı Aile Hukukunda Kadın". *Türkler*. 10: 366-374. Ankara: Türk Dünyası Vakfı, 2014.
- Ayaşlı, Yahya. "Osmanlı Kadını, Hizmetçiler ve Köleler Hakkında". *Türk Yurdu* 33/310 (Haziran 2013): 249-252.
- Aydın, Mehmet Âkif. "Mehir". *DİA*. 28: 389-391. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Aydın, Mehmet Âkif. *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.
- Aydın, Mehmet Âkif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta Yayınları, 2017.
- Aygün, Necmettin. "1860 Senesinde Aksaray'da, Acem Köyü'nde Ölümle Sonuçlanan Bir Kavganın Hikâyesi ve Hukukî Açından Değerlendirilmesi". *II. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (26-28 Ekim 2017, Aksaray) Bildiriler Kitabı*. 511-521. Ankara: Aksaray Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Aygün, Necmettin. "Osmanlı Toplumunda Kadın'ın Hukukî Durumu". *Kampüs (Aksaray Üniversitesi) 2* (2013): 48-49.
- Aygün, Necmettin. *Nüfus Defterleri'nde Aksaray'ın Sosyal ve Ekonomik Tarihi*. 2 Cilt. Ankara: Aksaray Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *A. MKT. UM*, 462/89-1-2.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *DH. MKT*, 1733/118.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Karaman Ahkâm Defterleri*, Defter No: 1, Sayfa No/Hüküm No: 4/3; 10/3; 11/2; 18/2; 23/5; 27/1; 42/1; 42/2; 50/1; 53/4; 56/1; 78/2; 80/5; 114/2; 136/3; 184/3; 188/5; 193/1.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *MVL*, 649/16.
- El-Halebî, İbrâhim b. Muhammed. *İzahlı Mültekâ El-Ebhur Tercümesi*. Trc. Mustafa Uysal. 4 Cilt. Konya: Uysal Yayınevi, 1980.
- Merginânî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir. *Delilleriyle Hanefî Fıkhi el-Hidâye*, Trc. Ahmed Meylânî. 4 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2004.
- Özek, Ali - Karaman, Hayreddin - Çağrıçı, Mustafa - Turgut, Ali - Gümüş, Sadreddin - Dönmez, İbrahim Kafi. *Kur'an-ı Kerim Açıklamaları Me'âli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Paçacı, İbrahim. "Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde İslâm Aile Hukuku (Evlenme ve Boşanma Örneği)". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 11 (2008): 59-92.
- Solak, İbrahim - Uysal, Zeynep. "Osmanlı Toplumunda Kadın (Konya Örneği 1670/1680)". *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır (6-8 Mayıs 2016) Bildiriler Kitabı*. 991-1003. Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları, 2016.

- Trabzon Şer'iyeye Sicilleri (TŞS)*. 1861/30a-3; 1864/37a-1; 1865/3a-2.
- Unan, Fahri. "Osmanlı İdare Felsefesinde Adâlet". *Halil İnalçık Adâlet Kitabı*. Ed. Bülent Arı - Selim Aslantaş. 117-132. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015.
- Yazıcı, Nesimi. "Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/1 (2007): 1-46.